

Posudek oponenta disertační práce
Mgr. Niny Wančové „Role nových médií v muzejní prezentaci“
předkládané v roce 2021 na
Ústavu informačních studií a knihovnictví
Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

I. Stručná charakteristika práce

Předložená dizertační práce je hloukovou analýzou aktuální situace a přístupu českých muzeí v oblasti využívání digitálních medií ve své výstavní a prezentační praxi. Práce je postavena na bázi longitudinálního empirického výzkumu, jenž probíhal ve dvou etapách v l. 2015 a 2020. Z metodologického hlediska se jedná o kvantitativní výzkum nad relativně omezenou kohortou respondentů, jenž měl ověřit platnost předem stanovených hypotéz. Práce má rozsah 184 stran. Autorka realizovala nejprve dvě úvodní kapitoly. První z nich se vnitřně člení na dva základní oddíly, v nichž je definováno muzeum, jeho geneze a jsou popsány současné trendy v oboru. Druhá kapitola definuje pojem nové médium a zabývá se teoretickými a obecnými aspekty jejich užití v muzejní praxi. Třetí kapitola definuje výchozí hypotézy práce a následně hlavní čtvrtá kapitola pak obsahuje samotná výzkumná zjištění, jež jsou strukturována dle předem určené logiky. Práce je vybavena příslušným vědeckým aparátem a přílohami.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Jedná se o velice zajímavou práci, která je na této vědecké úrovni svým tématem ojedinělá a reaguje na velice palčivou a aktuální otázku českého muzejnictví. Práce je z formálního hlediska na vysoké úrovni a je jasně koncipována. Trpí však několika nedostatky, z nichž některé jsou klíčové, a všechny spadají do segmentu následné analýzy zjištěných dat. Tyto problémy pak snižují její jinak velmi pěkné celkové vyznění.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Práce se velice dobře čte, je psána bez pravopisných chyb a stylistických nedostatků. Velmi oceňuji vtipné grafické provedení úvodních stran jednotlivých hlavních kapitol. Práci to dodává sympatičnost a pozitivní náboj. Vědecký aparát je zcela v pořádku. Dílo je postaveno na solidní pramenné základně, a to včetně mnohých zdrojů zahraničního původu.

Práce zejména ve svých úvodních kapitolách velice trefně popisuje vývoj muzejnictví od jeho prapočátků až do dnešních dob a také rozvoj tohoto oboru v českém prostředí. Autorka v úvodních kapitolách velmi dobře glosuje některé autory a vytahuje z jejich děl podstatná sdělení. Škoda jen, že si nedodala větší odvahy pro vyjádření vlastního kritického názoru na některé z nich. Odvětví, jež historici nazývají kritikou pramene, mi zde poněkud chybí, což je škoda. Jako příklad uveďme třeba autorčin správný vývod, že klíčovou otázkou při stavbě expozice/výstavy nemá být, co chtějí autoři návštěvníkovi sdělit, ale jakou diskuzi chtějí svým dílem rozpoutat. To je velice hodnotné sdělení, jež by mělo býti vytesáno do zdi každé muzejní budovy v naší zemi. Příkladem naopak toho druhého budiž na s. 48 autorčina citace Fr. Šebka (2014b) o procesu tvorby výstavy jako procesu shodném s procesem programování softwaru a o jednotlivých etapách procesu tvorby výstavy. (Dovolují si z vlastní bohaté zkušenosti tvrdit, že dotyčné srovnání s programováním nesedí. Stejně tak v citaci autora je popsán pouze jeden z možných přístupů k tvorbě výstavy. Např. pokud projektovou dokumentaci výstavy připraví samo muzeum, pak k akvizici služeb grafického studia na tvůrčí úrovni vůbec

nedochází. Tedy i proces tvorby výstavy pak probíhá odlišně, než jak autorka cituje Fr. Šebka. Takovýto kritický vstup však autorka neučinila.) Na jiném místě však již autorka vlastní přístup k problematice a své životní zkušenosti projevuje, když např. zcela správně poukazuje na to, že není možné pouze nasadit prezentační IT produkt, ale je třeba také zajistit jeho udržitelnost. Kapitoly č. 1 a 2 tak tvoří nesmírně zajímavý koncentrát vývoje muzejnictví, jenž by mohl být směle využit daleko širěji než jen v rámci dizertace. Tolik k teoretickému úvodu práce a k nedostatkům, které zatím byly zcela marginální.

Ve třetí kapitole autorka shrnuje své hypotézy. To je z formálního hlediska samo o sobě v pořádku, hypotézy jsou poměrně logické, výzkum je relevantní a aktuální. Forma dotazníků i forma jejich vyhodnocení je přiměřená, byť výzkumná skupina není největší. Nicméně jde o výzkum institucionálních projevů, nikoliv o výzkum mezi jednotlivými muzejníky. Autorčiny formální postupy jsou tedy obhajitelné a akceptovatelné. Osobně mám trochu problém s pojmem nová media, neboť ona již nová nejsou. Uznávám, že ne vždy se úplně jedná o média digitální, nicméně tento termín mi přijde poněkud výstižnější, než pojem, který autorka užíla. Nic na tom nemění skutečnost, že pojem nová media je užíván i jinak. Ve čtvrté kapitole autorka popisuje průběh výzkumu a také jeho výsledky. Musím poctivě přiznat, že jsem se v kapitolách 4.3. Výsledky a 4.5. Vyhodnocení hypotéz ztratil. Mám dojem, že zde autorka zbytečně opakuje totéž, což působí poněkud nepřehledně. Mohu se však mýlit. Nicméně z formálního hlediska asi postupovala správně, byť neobratně. Otázkou také je, zda samotná distribuce dotazníků je dostačující výzkumný postup. Dotazníky v roce 2020 totiž přišly v době, kdy byla muzea zahlcena vypořádáváním povinností spojenými s koncem minulého roku, tvorbou rozpočtů atp., o první vlně z konce listopadu 2019, tedy v předvánočním shonu, ani nemluvě. Proto také autorka získala v rámci V2020 méně odpovědí, než v rámci V2015. Nabízí se proto otázka, zda by nebyla vhodná nějaká doplňková verifikační sonda v podobě kvalitativního výzkumu, např. formou řízeného rozhovoru s vybranou skupinou respondentů.

S načasováním výzkumu roku 2020 souvisí ještě má druhá kritická poznámka. Autorka druhou vlnu výzkumu stihla těsně před propuknutím pandemie SARS COVID-19. Ta s sebou přinesla dramatické změny ve výstavní činnosti muzeí. Nejprve byla v polovině března 2020 muzea uzavřena pro veřejnost, pak byla přes léto sice otevřena, ale s velmi omezenou návštěvností, a od podzimu opět uzavřena. V uvedeném období si pak muzea hledala, každé po svém, nějakou cestu uvedenou situací. Na muzea pak v roce 2020 v souvislosti s pandemií působilo ještě mnoho dalších vlivů. Zřizovatelé zkracovali muzeím rozpočty, nebo tím alespoň hrozili, což mělo za následek pochopitelné restriktce v investicích do inovací. Někteří zřizovatelé úkolovali svá muzea, aby se věnovala dohánění restů v oblasti evidence sbírků (někde to bylo autonomní rozhodnutí muzeí), tzn. výstavní činnost byla opět upozaděna. Některá muzea skončila bezradná a nedokázala se v nastalé situaci zorientovat, nebo zoufale měnila výstavní plány, což opět mělo vliv na jejich výstavnictví. Jiná muzea naopak reagovala tak, že prudce zvýšila produkci výstavních prezentací s novými medií jako snahu udržet si postavení a splnit své poslání veřejné služby. Byla i taková, která prožila vnitřní katarzi a do digitálního světa doslova přepnula. Ostatně sama autorka to ví stejně dobře jako já, protože i o tomto prováděla výzkum, který prezentovala na vědecké konferenci na konci roku 2020. Je pro mne proto nepochopitelné, proč situaci způsobenou COVID-19 nějakým způsobem v dizertační práci nerefletovala. Vždyť právě rok 2020 stojaté vody užívání nových medií jednoznačně rozpohyboval, a to oběma směry. Pokud tedy má být výzkum V2020 vztážen skutečně k roku 2020, potom zde nastala na straně autorky fatální chyba a promarněná šance. Nic na tom nemění předpokládaný důvod, že zřejmě chtěla zachovat původní výzkumný plán.

Z dalších poznámek k výzkumné části práce uvádím toto: na s. 95 a pak s. 126 an. se autorka zabývá mezietapovým poklesem panoramatických prohlídek. (Technicky mylně je označuje jako 3D prohlídky, kterými nejsou. 3D prohlídka by musela naplňovat parametry 3D počítačové grafiky, což není tento případ, neboť jde o 2D grafiku, ale to je druhotné.) Dochází

k závěru, že jde o již technologicky zastaralé řešení, čemuž onen pokles přičítá. Pro uvedené tvrzení však nemá žádné relevantní opodstatnění. Dnešní moderní virtuální prohlídky pracují již s aktivními prolinky na detaily sbírkových předmětů, mnohdy přímo z muzejních datových úložišť. Nejde tedy v žádném případě o zastaralé řešení, naopak. Právě takováto prezentace sbírky je aktuálně nabízena leadery na trhu jako jsou AV Media či MUSOFT a poptávána např. i Wikimedií. Důvod, z pohledu z praxe, vidím jinde. Každé nové řešení s sebou nese vlnu zájmu, která pak opadne, když se stane rutinou. Přesně to se stalo i v tomto případě. Na svém akademickém pracovišti jsem toho byl přímým účastníkem kolem roku 2013, kdy tato technologie začala být šířeji dostupná. Aktuální zkušenost z mého muzejního pracoviště to potvrzuje. Totéž se v dnešní době děje s virtuální realitou a rozšířenou realitou. Po obrovské vlně zájmu došlo k propadu a dnes jsou již obě technologie považovány za rutinní činnosti, což např. vede k tomu, že již není možné financovat z grantových titulů aplikovaného výzkumu jako např. NAKI či ÉTA (TAČR). To samé se o epochu dříve stalo panoramatickým prohlídkám, prostě zmizela část možností, jak danou technologii financovat z nemuzejních peněz. To je další důvod, proč jejich počet poklesl. Na margo tohoto zamyšlení si dovoluji další kritickou poznámku – autorka problematiku VR a AR ve svém šetření téměř vůbec nezmínila, což je škoda. Ona totiž právě VR a AR se stává tím, čím bývaly kolem roku 2015 ony prohlídky, tedy snem každého progresivněji myslícího muzejníka, který nelze obvykle splnit jinak, než pomocí externí firmy, a který je nyní v technologicky poněkud opožděném muzejním světě považován za samospasitelný prvek, jenž z té či oné expozice udělá bestseller. Opak je přitom mnohdy pravdou, protože než škaredá VR či AR, to raději žádná. Jenže muzea se velmi snaží na tyto technologie dosáhnout a bývalé NAKI i současná ÉTA je těchto záměrů plná, stejně jako se tímto směrem otevírají peněženky muzejních zřizovatelů.

Podobně autorčin poznatek, že nulová forma pokročilých digitálních prezentací sbírky muzea se zvýšila ze 45% na téměř 57%, zůstala bez relevantního vysvětlení. Příznám se, že zde by nějaký závěr zajímal i mne. S ohledem na ostatní výsledky to přičítám spíše statistické chybě nebo chybě interpretační, protože otázka mohla být pochopena jinak, než v roce 2015.

Tím se dostáváme k dalšímu metodologickému nedostatku práce. Autorka, pochopitelně, ale přesto naivně, k muzeím přistupuje jako k neměnným institucím, které lze bez dalšího porovnat mezi léty 2015 a 2020. Jenže realita je úplně, ale úplně jiná. Každé muzeum má svého zřizovatele, kterým je ve většině případů politický subjekt typu obec nebo kraj. To s sebou nese riziko periodické změny orientace příslušného muzea podle toho, odkud vane politický vánek či víchr. Podobně je to s managementem muzeí. Ředitelé přicházejí a odcházejí, mnohdy s periodicitou v řádu 6 let. S nimi se mění i strategické cíle muzeí. Proto muzeum, které v roce 2015 bylo analogové, může být v roce 2020 totálně digitální, a naopak. Není to ani zdaleka ojedinělý jev. Proto by bylo na místě, aby autorka provedla verifikaci dat tak, že zjistí, kdo její dotazníky vyplnil v roce 2015 a kdo 2020. Pak teprve může uvažovat o tom, že její data jsou validní. V opačném případě by byla na místě nějaká korekce.

Dále na s. 132 an. autorka řeší otázku užití sociálních sítí jednotlivými respondenty. Dochází k závěru, že muzea málo využívají ostatní sítě mimo Facebook a Instagram. Má pravdu. Nicméně zajímavé by bylo podívat se, jaká je věková struktura pracovníků zodpovědných za tuto formu propagace. On je to totiž celospolečensky age problém. Starší generace vnímá pouze Facebook, teenageři jej berou jako jisté retro. O youtube kanálech, které nebyly v práci zmíněny vůbec, ani nemluvě.

Obdobně nemohu jako ředitel muzea mlčet ke shrnutí na s. 136 an., kde autorka popisuje stesky muzeí na téma „proč to nejde“. Každá instituce je taková, jaký je její ředitel/ka. Myslím, že zde by mělo naplno proběhnout šetření o věku, pracovní pozici a vzdělání vyplňovatelů dotazníků. (Pozn.: v mnou řízeném muzeu jsem např. dotazník nevyplňoval já.) Pokud někdo uvede, že na dané řešení, byť není drahé, nemá peníze, pak je prostě neumí nebo nechce

sehnat. Pokud uvede, že nemá v muzeu potřebné specialisty, znamená to, že sedí na zadku jako pecka a není ochoten se s nikým seznámit, nebo nemá potřebný odborný rozhled. Argument, že zaměstnanci nemají o danou problematiku zájem, znamená, že je neschopným ředitelem, který nedokáže své kolegy motivovat. Z vlastní zkušenosti vím, že i s malými prostředky a malým kolektivem lze uvedených cílů bez problémů dosáhnout. Žádný z těchto argumentů tedy není relevantní, a to bez ohledu na velikost muzea či jeho právní formu. Škoda, že k podobnému závěru se neodhodlala sama autorka.

V Závěru, na s. 142 autorka píše, že „*Tato disertační práce si vzala za cíl zjistit, jakým způsobem je možné osvojit si praktiky i teorii nových médií pro naplnění aktuálních požadavků, které jsou na muzea kladeny.*“ Nemohu si pomoci, ale musím na rovinu říci, že jsem od práce čekal poněkud více a že tento ambiciózní cíl autorka naplnila pouze z části. Nečekal jsem, že autorka přinese návrhy řešení, čemuž by odpovídalo, co v Závěru píše – viz citace. Nicméně čekal jsem, že výsledky jejího výzkumu budou věcně analyzovány a že z nich budou vyvozeny relevantní závěry. Bohužel se tak ne vždy stalo a autorčiny závěry na mnohých místech působí formalisticky. Mnohdy vlastně jen formálně nezúčastněně shrnula výsledky, aniž by do textu vložila vlastní já. V konečném důsledku tedy pouze „objevila Ameriku“, že muzea se posunují vpřed, ale poněkud pomalu. Chápu, že autorka zřejmě nemá příslušnou zkušenost z praxe, která by jí umožnila pochopit, co se v muzejnictví skutečně děje. Ale i tak bych od autorky čekal osobní odvalu projevít svůj názor, byť třeba kritický, nepopulární nebo mylný. Je akademickou pracovnící a je to proto přímo její profesní povinností. V tomto směru jsem opravdu zklamán.

Abych však nebyl jen kritický, rád uvádím, že práce obsahuje obrovské množství dat, která dosud nebyla nikdy sebrána a práce kolegyně Wančové je vskutku průkopnická. Líbí se mi, s jakou silou se pustila do tématu, které bylo dosud v muzejnictví poněkud zlehčováno. Muzejnictví je totiž zcela jednoznačně nejkonzervativnější oblastí z paměťových institucí v naší zemi. V mnoha ohledech zoufale až tragikomicky zaspalo, což souvisí s jeho podfinancováním, s nepochopením veřejnosti, co je to muzeum v důsledku nevyjasněné definice muzea, a zastaralé a špatné legislativy. Autorka tedy svou prací píchla do tohoto zatuchlého vosího hnízda, což nesmírně oceňuji. Celá situace do značné míry souvisí s potřebou personální obrody celého tohoto odvětví v ČR.

Velice se mi líbí autorčiny vývody ohledně muzejní pedagogiky. Ano, využití moderních medií není samospatitelné, ale může a nemusí být vhodným doplňkem či součástí muzejní prezentace. Zářným příkladem tohoto nadčasového přístupu je oblast muzejní hry. Autorka zcela správně a přesvědčivě argumentuje ve prospěch herního uchopení muzejních prezentací. Mohou to být hry analogové či digitální. Ostatně muzejnictví má obrovský potenciál v segmentu herního průmyslu (a obecně kulturních a kreativních průmyslů), jenž nebyl dosud dostatečně uchopen. Zde se autorce nabízí výtečný prostor pro rozvinutí jejího výzkumu, protože oblast her v muzeích je fenoménem současnosti, podobně, jako jím byla dříve VR či AR, nebo ještě dříve panoramatická prohlídka.

IV. Dotazy k obhajobě

Rád bych, aby autorka reagovala zejména na mé kritické poznámky z oblastí:

1. ne-reakce na COVID-19 v metodologii práce;
2. vyhodnocení výsledků šetření a formulace vlastních závěrů;
3. otázka dalšího pokračování výzkumu.

V. Závěr

I přes poměrně ostrou kritiku, které jsem práci kolegyně Niny Wančové podrobil, si myslím, že její práce je hodnotným dílem a inovativním počinem v oboru. Přes nedostatky, které práce obsahuje, jde o dílo, jež do oboru muzejnictví/informační vědy přineslo nový vítr a také mnoho nových poznatků. Kolegyně Wančová prokázala, že je schopna i v tak složitém prostředí, jakým je české muzejnictví, realizovat základní výzkum, který má v případě její dizertace navíc i solidní aplikační dopad. I přes kritické připomínky jsem přesvědčen, že jde o nosnou, sympatickou a celkově zdařilou práci. Proto jsem dospěl k tomuto závěru:

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako prospěla.

V Hradci Králové a Pardubicích dne 18. února 2021

doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.